

Niet ver van Giseh, waar de grote koningspiramides zijn, werd deze farao-kop gevonden. Het gezicht van de vorst, misschien Sahurie, een broer van koning Userkaf, de eerste farao die de zonnegod als enige godheid aanbad, is gebeeldhouwd in groene steen. Het beeld is, behalve een kleine beschadiging aan oor en wenkbrauw, gaaf te voorschijn gekomen. De gelukkige opgraver, professor Stock, schat dat de vorst ruim 4000 jaar geleden geleefd heeft. Wilt u daar eens een ogenblik bij stilstaan? In West-Europa berehuiden, de primitiefste behuizingen, jacht, oerwouden, afbeeldingen als onderdeel van jachtmagie of animistische verering van de „bezielde” natuur en geen sprake van enige overdracht van cultuur. In Egypte een verfijnde beschaving, architectuur, literatuur, een georganiseerde staat, een indrukwekkend veelgodendom en een menselijke wijsheid die voor die van geen latere periode hoeft onder te doen. Zo verplaatsen zich de centra van beschaving en cultuur, meestal van oost naar west en wat eerst primitief, onontwikkeld gebied, daarna uitstralend beschavingscentrum was, kan na verloop van eeuwen weer achter geraken tot weer achterlijk gebied.

En wanneer u deze kop met aandacht hebt willen bekijken zult u met de schrijver tot de conclusie zijn gekomen dat er in de kunst geen ontwikkeling is van eenvoudig naar volmaakt. Wel begint de kunst met primitieve vormen, ontwikkelt zich, tot de uitdrukkingsmogelijkheden groter worden, maar nooit zal een andere periode voortbouwen op wat vroeger bereikt was.

Deze kop was een hoogtepunt. Meer, beter en verder is niet mogelijk. Het beeld dat u hier ziet geeft de indruk van volmaakte rust en volmaakte harmonie, van perfecte beheersing van de technische zijde van het kunstenaarschap. Deze volmaaktheid is een angstig teken van beginnende ondergang. Altijd als de kunst tot zo'n perfecte staat van kunnen is gekomen, als de oerdrijf van het scheppen verijnd is geworden, is de desintegratie nabij.

Lezer, weest u blij met de experimentele kunst, het is een gezond bewijs van een levend Europa.

MENS

en Wereld

Erasmus-huis geopend

Het was zaterdag 27 april een grote dag voor het Hum. Verbond omdat het Erasmushuis in Utrecht plechtig en feestelijk werd geopend. Een grote schare functionarissen, gasten, leden van de gemeenschap Utrecht en belangstellenden vulde de grote benedenzaal, die her-schape is in een stemmige, opgewekte, rustgevendende ruimte en nu door de vele bloemstukken bepaald een feestelijke indruk maakte.

Namens het bestuur van de stichting Erasmus-huis heette F. v. d. Berkhof de aanwezigen welkom en gaf in korte trekken de geschiedenis van het totstandkomen. Met erkentelijkheid memoreerde hij het subsidie van het gemeentebestuur van Utrecht, het eerste in het land van dien aard. Velen hebben ongelooflijk hard gewerkt om het huis op tijd klaar te krijgen. Van die velen noemde de voorzitter architect Rietveld, zijn assistent Boswijk en het echtpaar De Jong. De heer en mevrouw De Jong die, vooral de laatste maanden, wel bijna dag en nacht gewoegd hebben, kregen een klein aandenken. Aan het slot van zijn sobere woorden verklaarde v. d. Berkhof het huis voor geopend.

De burgemeester van Utrecht, jhr. mr. de Ranitz was niet alleen verheugd, zei hij, omdat een berucht verkeersobstakel in de binnenstad, — het kantoor van Van Gend en Loos —, verdwenen was, maar ook omdat hij het een eis van gerechtigheid vond dat de gemeente Utrecht subsidie had verleend aan een wereldbeschouwelijke organisatie, wier ernst, oprechtheid en idealisme respect verdienen. Een eis van „verantwoorde verdraagzaamheid” noemde de burgemeester de geste van het gemeentebestuur. Deze woorden waren ook daarom indrukwekkend, omdat De Ranitz niemand in twijfel liet over het feit dat hij een overtuigd gelovig Christen is. Hier sprak een gezagsdrager die begrip heeft voor een geestelijke stroming, die niet de zijne is en die oprecht kan gelukwensen. Men haalt, na zulke woorden, verruimd adem.

Jkvr. J. Repelaer van Driel sprak een minuut, maar de indruk van haar woorden zal blijvend zijn; een reproductie van Holbein's portret van Erasmus, van de wand van haar eigen huis meegenomen, bood zij aan.

Daarop kwam een stoet van sprekers gelukwensen aanbieden. De heer Polet bood, namens het gewest Utrecht, een kathedraal aan, of liever een toekomstige kathedraal, de heer Rausch wenste geluk namens „De Dageraad”. Dr. van Lier namens het Bureau voor Levens- en Gezinsmoeilijkheden, dat in het Erasmushuis een prachtig domicilie heeft gevonden, de heer Bijleveld, 2e voorzitter van de federatie Amsterdam, bood een komend cadeau aan, gelukwensen en gaf uiting van Amsterdamse jaloerse gevoelens. Mr. F. Doelman, voorzitter van de

plaatselijke afdeling van Humanitas, sprak zijn huisbaas vriendelijk en bewonderend toe en daarop bood Dr. C. van Rijsinghe, voorzitter van de gemeenschap Utrecht, die achter de geïmproviseerde kathedraal beslist meer de indruk van een mens dan van een nevelvlek maakte, een vlag aan. Hij memoreerde nog eens de betekenis van een centraal huis voor het H.V. en sprak over de officiële erkenning, door de overheid, van het Verbond, die daarmee de betekenis voor het Nederlandse volk mede erkende. Hij haalde nog drie figuren voor het voetlicht, zonder wier inspanning en energie het Erasmushuis niet tot stand was gekomen: Mevrouw Bijvoet en de heren Schuur en v. d. Berkhof. Een klein stoffelijk blijf van onuitsprekelijke dank vergezelde zijn brede stroom van woorden.

In de pauze bezichtigden de aanwezigen het gebouw en men hoorde louter bewonderende en enthousiaste termen. Het overtrof stoute verwachtingen. Het is hier niet de plaats op de inrichting in te gaan, maar ik wilde een uitzondering maken en de bijzondere waardering uiten voor de kleine vergaderzaal boven de ingang; een juweel van binnenhuisarchitectuur.

Na de pauze sprak de algemeen voorzitter, Dr. J. van Praag over „Een huis voor humanisten”.

Hij bood wel de gelukwensen van het H.B. aan, maar wilde verder de opening van dit huis, het eerste van een reeks, aangrijpen om nog eens over de drijfveren, de idealen en de verwachtingen van het H.V. te spreken. De tekst van de rede was een sombere, grootse dichtregel van Rilke:

„Wer jetzt kein Haus hat, baut sich keines mehr”. (Wie nu geen huis heeft, bouwt er zich geen meer).

Het huis is de materiële vormgeving van een idee. Vóór de storm losbreekt, vóór de nacht valt, dient men een beschuttend dak te hebben. De storm kan elk ogenblik losbreken. De waarden in de wereld, de rust, de orde, de cultuur, het is alles een kleine laag op een gloeiende ondergrond van demonieën, bestialiteiten en rampen. Dat heeft ieder, die de 2e wereldoorlog heeld is doorgelopen, beseft. Menselijkheid, rede, waarden, moeten steeds veroverd, gehoeid worden en doorgegeven. Hoevelen hebben niet tijdens de honger, de duisternis en de angst van de oorlog dit besef gekregen: Als ik hier doorheenkom zal ik de kansen beter gebruiken dan voordien, omdat ik de hachelijkheid van het bestaan ervaren heb. Ik zal de kans aangrijpen om een menswaardige wereld op te bouwen. De vrijheid, de gerechtigheid, de menselijkheid moet een toevlucht hebben. Welnu, deze toe-

(Vervolg op pag. 5)

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND — 12e JAARGANG NR. 9 — 4 MEI 1957

VERSCHIJNT OM DE VEERTIEN DAGEN

KRITISCH ALLERLEI

Een der „Trouw“-redacteurs is hevig geschrokken van een staatje uit 1868 over de indeling der Amsterdammers naar godsdienstige gezindheid. Deze cijfers waren op zichzelf niet zo schrikbarend, wel vergeleken met die van de volkstelling-1947. Het bleek, dat de gehele bevolking rond drie keer zo groot was geworden – 1868: 271.764 en 1947: 803.847 – terwijl het aantal rooms-katholieken méér dan drie keer bleek te zijn gestegen: van 58.842 op 187.458. Wat opvalt, schrijft „Trouw“, is de verhoudingsgewijs geringe toeneming van het aantal hervormden: van 137.439 op 152.564, getallen waarover „Trouw“ niet bepaald verheugd kan zijn. Hoewel haar redacteur zich van een oordeel onthoudt kan de goede lezer toch uit zijn woorden puren de ontzaglijke teurstelling over de geweldige toeneming van het aantal buitenkerkelijken: van 85 op ... 363.355.

Wij kunnen 's mans (goed verholde) verbijstering begrijpen en waarderen zijn opmerking, dat er in 1868 „bepaaldelijk enige moed toe behoorde om op te geven, dat men tot geen kerkgenootschap behoorde.“ Er is, gelukkig, dus toch wel iets ten goede veranderd: het wordt hoe langer hoe minder een „schande“ onkerkelijk, ongodsdienstig te zijn. Dat intussen die massale buitenkerkelijkheid humanisten een zware last op de schouders legt – een last waarvan zij bereid zijn de consequenties te aanvaarden – dat is in het algemeen tot „Trouw“-kringen nog niet drongen.

Wel spreekt uit bovenstaand bericht onmiskenbaar ongerustheid over de uitbreiding van het aantal katholieken, zelfs in een zodoorbuitenkerkelijkheid gestempelde stad als Amsterdam. Ongerustheid, die wij – uit andere overwegingen – delen. Toch blijkt bij rooms-katholieken ook niet alles rozegeur en maneschijn te zijn. In „De Linie“ vinden wij aangehaald de mening van pater Van de Weijer dat men ook in onze zuidelijke provincies rekening moet houden met de toeneming der onkerkelijkheid. En de oorzaak daarvan zou zijn, dat „de stadssamenleving immers niet meer de geringste pressie uitoefent op de binding met de Kerk“, hetgeen kennelijk op het zuidelijke platteland nog wel het geval is.

Heus, het woord „pressie“ staat er. Zelfs als wij het beschouwen als een „slip of the pen“ dan is het nog onthullend genoeg. „De Linie“ zegt dat „onkerkelijkheid volstrekt niet vereenzelvigd mag worden met ontkerstening, ofschoon er toch nauwe samenhang bestaat“, en het blad vervolgt: „Onkerkelijkheid ontkerstent de sfeer van de samenleving. De vervreemding van de Kerk krijgt door de onkerkelijkheid iets definitiefs, waardoor de pogingen tot herkerstening een bij-

na onoverkomelijke hindernis gesteld wordt.“ Hier is overdrachtelijk geen woord Frans bij. Zie verder commentaar op 't eerste stukje.

Een Duits bureau voor opinieonderzoek heeft aan een grote groep mannen en vrouwen de vraag voorgelegd: „Geloofd u aan het voortbestaan na de dood in een of andere vorm.“ Volgens de officiële gegevens moet rond 51 pct, der Westduitsers protestant zijn en een dikke 45 pct katholiek. Toch antwoordde slechts 42 pct der ondervraagden met „ja“, 35 pct. zei ronduit „nee“ en 23 pct gaf toe niet in staat te zijn een antwoord te geven op die vraag.

„De Linie“, waaraan wij deze cijfers ontleen, zit kennelijk met het resultaat van dit opinieonderzoek een beetje in 'haar maag. Ze zegt, dat „dit resultaat te denken geeft“ en geeft toe, dat „de concrete en bewuste kennis van 't geloof ernstig is aangetast“. Een mooie formulering voor het simpele feit, dat kennelijk ook in West-Duitsland de onkerkelijkheid veel groter is dan officiële statistieken vermogen weer te geven.

Sombere cijfers zijn het, die minister Cals in de Eerste Kamer heeft voorgelezen over de slechte resultaten, vooral van de laagste klassen van het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs. Er zijn eerste klassen met zestig pct zittenblijvers. Het gemiddelde verloop over alle scholen is bijna 25 pct, d.w.z. dat van iedere vier leerlingen er één niet de eindstreep haalt. Dat verloop is het grootst bij nieuwe scholen. Dit feit wekt bij de minister het „sterke vermoeden“, dat nieuwe scholen soms op te gemakkelijke wijze leerlingen aantrekken om subsidie te krijgen.

En, vragen wij ons af, zijn veelal de „nieuwe scholen“ niet ook bijzondere scholen? Als deze vraag bevestigend zou worden beantwoord zou (wéér eens) zijn bewezen: a. dat sommige uitbreiding van het bijzonder onderwijs méér gaat om de uitbreiding zelf, méér om bewuste afbreuk aan het algemene, openbare onderwijs dan dat er wezenlijke behoefte zou zijn aan dergelijke scholen en b. dat dergelijke nieuwe scholen vele jongens en meisjes een grote teleurstelling bereiden omdat zij meer beloven dan zij kunnen en mogen geven. Dat zij een ernstige geldverspilling vormen is nog daaraan toe.

Het elfde deel van de nieuwe Grosse Brockhaus – voor wie het niet weet: Duitslands vermaardste encyclopedie – vermeldt over de SS slechts wat algemeenheden in zeer neutrale zin, vertelt de NRC. „De misdadige psychopaat Julius Streicher“ – Duitslands Jodenvervolger nummer één! – wordt tot „politicus“ verheven. Een bijzonder kras symptoom

van de vervloekte ziekte, die nog altijd een groot deel van het Duitse volk teistert. Een geestsondermijnende ziekte, die wij als „nazisme“ hebben leren schuwen als de pest. Maar helaas, tegen dat „nazisme“ schijnt weinig kruid te zijn gewassen.

„Vernieuwing“, het blad van de humanistische werkgemeenschap in de P.v.d.A. meldt, dat Nederland een eeuw geleden per hoofd der bevolking f 1.68 per jaar uitgaf voor armenzorg. Nu er een „net van sociale zekerheid“ is gespannen besteden wij daarvoor per hoofd per jaar f 225.–.

Zelfs als men de toch niet geringe geldontwaarding in aanmerking neemt is enige wezenlijke vergelijking nauwelijks mogelijk. En dat „armenzorg“ vrijwel verdwenen is, d.w.z. dat de ene mens afhankelijk was van de goedgeefsheid of gierigheid van de andere – hetgeen zeker afbreuk deed aan de menselijke waardigheid – stemt zeker tot vreugde.

Minder verheugend lijkt, wat de bekende Amerikaanse socioloog prof. Sorokin meent te moeten suggereren in zijn nieuwste boek „The American Sex Revolution“, namelijk, dat de Amerikanen „het slachtoffer beginnen te worden van een seksuele manie, die even kwaadaardig is als kanker en sociaal even dreigend als het communisme“, nl. „seksuele anarchie, die de ineenstorting kenmerkte van vroegere beschavingen, waaronder die van Rome en Griekenland“.

Wij kunnen ons indenken dat prof. Sorokin zich ongerust maakt, maar is het ook niet ietwat zo, dat een groot deel der mensen zich begint te bevrijden van de te knellende banden op seksueel gebied – trouwens: te dikwijls eenzijdig

knellende banden – waarmee het christendom met zijn zondebegrip hen had omwonden? Dat er lieden zijn, die deze nieuwe vrijheid nog niet aan kunnen, daardoor „doorslaan“ naar de zijde van totale bandeloosheid, is ernstig te betreuren maar ook begrijpelijk. Wij zullen op dit terrein een nieuw, uit ons zelf komend evenwicht moeten zoeken.

En ongetwijfeld is daarbij wáár, dat „ouderen verantwoordelijk zijn voor het gedrag van de jeugd“, hetgeen prof. Buitendijk in een congresrede heeft gezegd. Als ouderen ontspreken, hoe kunnen zij dan met enig gezag jongeren op misstappen of vergissingen wijzen?

Toch vragen wij ons soms af, of nóg oudere generaties zo veel „zedelijker“ hebben geleefd dan wij, ouderen, middelbaren en jongeren van nu. Geschiedde er niet meer „zedeloosheid“ in het geniep? Als dit zo was, dan is enige vergelijking helemaal uitgesloten: ons leven heeft zich nu eenmaal, op ieder gebied, meer „naar buiten toe“ gekeerd. En daar lijkt alles erger dan het veelal is.

Van 1 juli tot 15 september komt op Schiphol een grote tentoonstelling, gewijd aan „Het Atoom“. Men wil er uitbeelden, welk een zegen de geweldige massa's energie, die in atoomkernen zijn opgesloten, voor de mensheid kunnen zijn. Het wordt de eerste waarlijk groots opgezette expositie, gewijd aan het vreedzame atoom.

Gaat dat zien, gij allen die bij het woord „atoom“ alleen maar verschrikt, verontwaardigd, verbijsterd of afwerend kijkt en denkt. En gij zult gedeeltelijk genezen worden van uw (gedeeltelijk) verkeerde voorstellingen.

Beginnen te geloven,
dat er een leven op aarde mogelijk is,
daags leven maar met liefde als een hartslag
en met een geluk niet alleen voor de man,
de vrouw en het kind,
maar in het zich verliezen in het andere,
elke ander, –
met mensen als kinderen,
vrienden, feestgangers.
Mensen.

Spiegels en het verleden. Maar spiegels verweren
en met het verleden komt men niet uit;
geen mens leeft met het verleden.
Maar het valt moeilijk de eenvoudige
zon te aanvaarden
en de aarde te bewerken met machines of woorden,
te begrijpen,
dat er een simpele mogelijkheid tot vreugde is,
vreugde omdat het door moet gaan,
de stilstand voor het ogenblik is,
omdat het door moet gaan.

Met mensen die leven onder de daken van hun gedachten
en in de landschappen van hun gevoelens
en die de ruimte verwachten. Mensen.

Hans Andreus; uit „Misschien“, uitg. Stichting de Beuk, Amsterdam 1956.

ETHICAL CULTURE: Religieus Humanisme in Amerika

Het religieuze humanisme in Amerika heeft zich sinds 1876 gekristalliseerd in wat men hier de Ethical Culture Beweging noemt. Het woord „culture” waar Huizinga zo diepgaand over geschreven heeft, is hier bedoeld als een aanduiding van het begrip ener groeiende, zich steeds weer opnieuw bezinnende ethiek. Ethische normen worden dus meer gezien als dynamische levensvormen, dan als normatieve leerstellingen. En in het centrum van die levensnormen staat de Mens in al de hachelijkheid van het menselijk bestaan, maar met in zich de fundamentele mogelijkheid van verantwoorde ontwikkeling en groei in maatschappelijke en persoonlijke verantwoordelijkheid en gevoeligheid. Ethical Culture zegt dus niet dat de mens noodzakelijkerwijs in het centrum van het universum staat, dat er geen kosmische vragen zijn die wellicht niet beantwoord kunnen worden. Het zegt: De Mens staat in het centrum van de morele beslissing en daad. „Deed not creed” („de daad niet de leerstelling”) zo schreef de man, die Ethical Culture in Amerika voor het eerst formuleerde. Deze wijsgeer, dr. Felix Adler, was hoofd van de afdeling Filosofie van de Columbia Universiteit en doceerde ook aan de uitnemende Cornell Universiteit in Ithaca, N.Y.

Adler was de zoon van de opperrabijn van de Liberaal Joodse Gemeente in New York en 't was aanvankelijk de bedoeling dat hij in zijn vader's plaats zou treden na diens pensionering. Zoals het in die tijd gewoonte was in de „betere” Amerikaanse middenstand, werd Felix Adler naar Heidelberg gestuurd om zijn doctorale studies te voltooien. Bij zijn terugkeer in New York bleek echter dat hij geestelijk volkomen vervreemd was van iedere vorm van Jodendom, zelfs van de zeer liberale en bijna Protestants aandoende Joodse Reformatie Kerk.

Deze verwijdering leidde Adler echter niet tot een anti-godsdienstige houding. Veeleer zette hij zich tot het formuleren van een religieus gericht-zijn op wat hij zag als de universele menselijke drang tot wijding van het leven. Deze wijding, dit ontzag voor de Passio Humana, wilde Adler vooral verstaan als gebonden aan de ontwikkeling van de geestelijke mogelijkheden in ieder mens. Hij trachtte dus de religieuze behoefte in de mens te verstaan, niet als het einde, maar als het begin van de beslissing om de morele krachten uit te bouwen en te verdiepen.

Op die manier – en ik gebruik mijn eigen opvatting van zijn overtuiging – hoopte hij dat de mensheid geholpen kon worden om te ontsnappen aan de onmogelijke spanningen die door de begrippen van „schuld” en „zonde” aan de ene kant en van de Joods-Christelijke eschatologie aan de andere kant, geschapen waren. Hij ontkende dat er wellicht een „spiritual universe” zou kunnen zijn, een ideaal-gedachte van mogelijke vervolmaking, maar zijn accent lag bovenal op de universaliteit van de menselijke waardigheid, maatschappelijke rechtvaardigheid, en de wil om de medemens als zodanig te erkennen en te steunen.

Er was in die periode (1876) een grote religieuze belangstelling aan de gang in Amerika en al spoedig leidden Adler's zondagmorgen toespraken en zijn geschriften tot het vormen van de Ethical Culture Society of New York. Degenen die door deze organisatie aange trokken werden, waren vrouwen van allerlei klassen en godsdienstige tradities. Centraal voor hen allen was een veelzijdige opvatting van de religieuze werkelijkheid en het is typisch dat Adler zijn eerste wat vollediger samenvatting niet „The Ethical Philosophy of Life” noemde, maar „An Ethical Philosophy of Life”. Tot de leden be-

hoorden zowel groot-industriëlen als een vakbewegingsleider van het kaliber van Samuel Gompers, de stichter van de grootste Amerikaanse vakorganisatie (A.F. of L.)

In tal van steden rezen Ethical Societies uit de grond (er zijn er nu ongeveer 30 verspreid over de gehele V.S.). In New York kwam aanvankelijk het merendeel der leden uit liberaal Joodse omgeving, maar in Brooklyn – 11 kilometer zuidelijker – was de meerderheid vroeger Duits-Luthers of Evangelisch geweest. Chicago was een complete mengeling, met niet weinige vrij denkende voormalige Katholieken en hetzelfde gold voor St. Louis in het Zuiden, Boston in het Noorden, en Philadelphia aan de rand van het Midden Westen.

In al deze Societies bestond er naast de grote verscheidenheid van achtergrond een eenheid ten opzichte van de opinie, dat individuen verschillend kunnen denken over de uiteindelijke vragen van het leven (als het „vanwaar” en „waartoe” zoals Oldewelt het eens formuleerde) maar dat zij nochtans samen kunnen werken om het „god-gelijke” in de mens naar voren te brengen en te verdiepen.

Dit accent op de morele daad leidde er toe dat tal van Ethical Culturists belangrijke plaatsen innamen in de vele reformbewegingen, die in Amerika bij traditie a-politiek zijn. Kenmerkend in dit alles was de opvatting dat men niet „philantropisch” wilde werken, maar veeleer wilde sterven naar het scheppen van de omstandigheden waarin de menselijke waardigheid niet met voeten getreden zou worden.

De gedachtegang was ongeveer: Help om in uw medemens het besef van zijn waarde, het begrip van eigenwaarde te versterken, help hem op grond van het begrip van Uw eigen noodzaak om deelgenoot van het totale menselijke lot te zijn, om zijn sluimerende menselijke grootheid te ontdekken, zijn onvervangbaarheid als drager der morele beslissing en daad, want alleen op die manier kunt Ge in Uzelf de normatieve krachten voeden waardoor Ge een voller en meer moreel bestaan kunt leiden”. Dit was Adler's dictum en zijn voorbeeld trok vele jonge filosofen, geestelijken, leraren en anderen aan, die zich van de boeien van de orthodoxie wilden verlossen. Adler, als voorman van de Society, werd de titel „Leader” verleend en spoedig hadden andere Societies ook voor zichzelf „Leaders” gekozen. Het waren mannen die óf door hun studie óf door hun maatschappelijke arbeid het belang van ethical culture hadden verstaan en die nu geroepen werden om de leiding op zich te nemen van de verschillende Societies in den lande. De meesten kwamen van liberaal-Protestantse achtergrond, Unitarians, Methodisten, Quakers. Maar er waren ook een aantal Leaders van vrijdenkende richtingen en van de Episcopale en de Joodse tradities. Op het ogenblik zijn nog steeds de meeste Leaders mannen die zich „vrij” gedacht hebben uit liberaal-religieuze organisaties, of die oorspronkelijk agnostici waren. Men moet de realiteit van het Amerikaanse leven verstaan hebben, om te begrijpen waarom deze functie van „Leader” nodig was.

De Amerikaanse Grondwet is zeer precies in het omschrijven van de noodzaak van religieuze veelzijdigheid en dus is dit in hoge mate een land van honderden religieuze sekten en organisaties. Ethical Culture werd voor de wet gelijk gesteld met andere „kerken” en Leaders werd dus het recht gegeven om huwelijken op humanistische wijze te bekrachtigen, om kinderen in een humanistische traditie op te voeden en om op begrafenissen als „geestelijken” te fungeren. Dit moge voor Nederlandse begrippen wat vreemd klinken, maar ik geloof niet dat er een

Nederlandse humanist zou zijn, die aanstoot zou kunnen nemen aan hetgeen gezegd wordt bij dit soort gelegenheden. Er is natuurlijk geen enkel ritueel, geen enkele voorgeschreven ceremoniële handeling. Iedere Leader maakt voor zich zelf uit wat hij zeggen wil, in zijn zondagmorgen-toespraken, bij huwelijken etc. De meeste Leaders zijn ook thans nog behalve in de rol van zielsverzorger, geëmployeerd als docent, leraar of actief werker in sociale bewegingen op het gebied van onderwijs en burgerrechten (vooral natuurlijk in de bewegingen die de negers willen bevrijden)

Er is door dit alles een religieus humanisme ontstaan, dat een institutionele vorm heeft, zonder op enigerlei wijze „kerks” te zijn. Maar toch – en dit is wellicht het bijzondere – zijn de Ethical Societies bepaald meer dan plaatsen voor intellectuele debatten. De rationele houding ten opzichte van de maatschappelijke en geestelijke problemen is vanzelfsprekend primair. Maar Ethical Culture is niet alleen maar intellectueel. Het is ook een soort gemeenschapsvorm, die m.i. vooral in de verwarring van de grote stad een belangrijke geestelijk-hygiënische invloed heeft.

In Amerika zijn overigens ook de meeste traditionele godsdienstige groepen in zeer hoge mate maatschappelijke instellingen. Men spreekt hier van een „seven-day-a-week-church”. Ieder uur van de dag zijn er vergaderingen, studieclubs en volksuniversiteitsgroepen in kerken etc. bezig. Omstreeks de tijd van het jaar dat in de traditionele godsdiensten Kerstmis of Pasen wordt gevierd, houden Ethical Societies wat men hier „Festivals” noemt. Dit zijn vreugdevolle, meestal op de natuur georiënteerde bijeenkomsten, waar ouders en kinderen zich in muziek, spel en zingen, één kunnen voelen binnen de gemeenschap van een religieus humanisme.

Net als andere geestelijke stromingen heeft Ethical Culture een diepe sociologische zowel als filosofische betekenis.

Ik bedoel daarmee dat het, als beweging, uitdrukking geeft aan een geloof in de Mens en aan de opvatting dat er binnen het raam van menselijk onvermogen, zwakheid en verblindheid toch de weg open is tot een steeds grotere maatschappelijke en morele verantwoordelijkheid en practijk. In een geïndustrialiseerde massa-beschaving is dit soort van „bejahung” van het leven (Fontenelle's „Quand même”) van groot sociaal en psychologisch belang. Het schept de mogelijkheid om zich met iets van geestelijke werkelijkheid te identificeren zonder de noodzaak om een dogma of specifieke filosofie te moeten slikken.

Er is voor de leden van de Ethical Culture Societies een volheid van gemeenschapservaring mogelijk, en een sociale en morele rijkheid, die voor de werkelijke levenssituaties van alledag, in het huwelijk, in het werk, in het politieke streven en in de opvoeding, zinvol is. Er is een gebondenheid en een idealisme mogelijk zonder schuldverwekkende autoriteit en zonder de plichtplegingen van de traditionele – hoe liberaal ook bedoelde – richtingen.

Toen mij kort na mijn aankomst in Amerika – nu zes jaar geleden – gevraagd werd om Sociologie en Ethica aan het Ethical Culture Gymnasium te geven leek mij deze institutionele vorm van religieus humanisme wat moeilijk verteerbaar. Maar ik ontdekte al spoedig dat wat deze Amerikanen bedoelden met hun beweging in genen dele vreemd was aan de religieus-humanistische opvattingen die ik in Nederland aanging. Vergeleken met de veel meer militant agnostische activiteit van de American Humanist Association (de beweging kenmerkt zich voornamelijk door het verzorgen van publicaties) leek mij Ethical Culture de meer positieve richting. In een volgend artikel hoop ik U iets over de problemen van Ethical Culture na een bestaan van ongeveer 85 jaar te kunnen vertellen.

DR. M. IES SPETTER

VOLK IN DUISTERNIS (II)

Prof. Bavinck heeft er zijn teleurstelling over uitgesproken dat de kerken in Amerika zo laat tot inzicht in de negerkwestie zijn gekomen. Maar van andere belangrijke stromingen in de openbare mening kan hetzelfde worden gezegd. De leiders van de opkomende arbeidersbeweging meenden dat „vrije arbeid” erger was dan slavernij. Een van zijn eerste leiders, Mike Walsh, heeft geoordeeld: „Het enige(!) verschil tussen de negerslaaf van het Zuiden en de blanke slaven van het Noorden is dat de eerste een meester heeft zonder naar hem gevraagd te hebben en dat de laatsten moeten vragen om het voorrecht slaaf te mogen worden.” Enzovoorts. Meer onbegrijpelijk is dat de uit Duitsland overgekomen socialist Hermann Kriege en Wilhelm Weitling niets van het abolitionisme wilden weten. De marxist Kriege verklaarde dat de absolute (afschaffing van de slavernij) het lot van de blanke arbeiders veel slechter zou maken. Van deze Duitsers – vooral van Wilhelm Weitling, van wie een geschrift tot titel draagt „Die Menschheit wie sie ist und wie sie sein sollte” – had men als buitenstaanders een objectiever oordeel mogen verwachten. Als zo vaak in de geschiedenis zijn het ook in de negerkwestie aanvankelijk kleine, vaak verachte groepen geweest die tot een objectiever inzicht zijn gekomen en die ook de strijd hebben durven aanbinden tegen de overgrote meerderheden van in hun vooroordelen en gewoonten vastgeroeste mensen en hun organisaties. Eerst laat zijn de kleine aantallen blanke medestrijders van de negers tot grote geworden en hebben zij samen de publieke opinie en de maatschappelijke organisaties tot wijzigingen in hun gedragpatronen, mede onder de invloed van de maatschappelijke situaties (tekort aan arbeiders) kunnen voeren.

Terecht is het Amerikaanse psychologie en sociologie als een eer aangerekend, dat zij in de laatste tientallen jaren deze strijd met hun zo belangrijke wapenen krachtig mede hebben gevoerd.

In de laatste tien tot vijftien jaren zijn pas belangrijke vorderingen gemaakt, doordat de arbeiders meer en beter werk in de fabrieken hebben gekregen en doordat zij na de Tweede Wereldoorlog niet weer uit deze functies zijn gestoten als na de eerste. Toch zijn er nog tal van fabrieken die geen negers als arbeiders aannemen, terwijl de meeste andere dat slechts in on-

dergeschikte baantjes doen. Maar wanneer men bedenkt dat de grote toevloed van de neger van de boerderijen naar de fabrieken eerst een twintigtal jaren geleden begonnen is, dan behoeft men niet pessimistisch te wezen over de ontwikkeling. Al is dan ook nu nog de koopkracht van de negers geringer, hun werkloosheid groter en hun leven gemiddeld vijf jaren korter dan van de blanke Amerikanen.

Belangrijke strijders voor de internationale democratie blijken in het boek van dr. Sch. N. thuis nogal eens niet erg democratisch t.a.v. de negers te zijn opgetreden. President Wilson b.v. had hen vóór zijn verkiezing „een absoluut faire behandeling beloofd.” Maar nimmer werden meer wetten op de segregatie (apartheid) behandeld door het Congres dan toen hij eenmaal president was geworden en zelfs voerde hij een absolute scheiding door voor de regeringsambtenaren in Washington.” En James F. Byrnes, minister van Buitenlandse Zaken onder Truman, die zo „frankly” zich uitsprak over allerlei Europese

problemen van democratie en die in 1950 gouverneur werd van Zuid-Carolina, verzekerde in zijn inaugurele rede (1951!) zijn volgelingen dat hij, koste wat het koste, de segregatie zou handhaven. „Dat is nu eenmaal de natuurlijke orde”, verklaarde hij nog in 1954!

Het is duidelijk dat hier een diepgewortelde traditie, met superioriteits- en angstgevoelens en met vermeende belangen vermengd, aanwezig was en is, die slechts in een moeizame en voortdurende strijd overwonnen moest en moet worden.

Het volgen van deze strijd in dr. Schulte Nordholts boek is spannende en hoe langer hoe meer bemoedigende lectuur. Van de wanhopige slaven opstanden in de koloniale tijd, van de „ondergrondse trein” die slaven hielp bij hun ontsnapping, van de strijd die begon met het abolitionisme onder zijn edele leider William Lloyd Garrison, in samenwerking met een aantal andere blanken en de eerste grote negerleiders, als de in 1838 ontvluchte slaaf Frederick Douglass, als Booker T. Washington, de uiterst bekwame opportunist en reformist, tot aan de in 1955 overleden secretaris en latere voorzitter van de N.A.A.C.P. (National Association for the Advancement of Colored People) Walter White toe. (White was blond en hij had blauwe ogen. Maar hij koos vrijwillig het negerschap, wetende dat hij een spoor van negerbloed had.)

De N.A.A.C.P. heeft met enkele andere organisaties ontzaglijk veel voor de negers gedaan en ook bereikt. De moeilijkheden van een strijd als deze kan men niet overschatten. Wanneer men bedenkt dat bij de 21 lynchings van 1930 – dus nog geen dertig jaar geleden – minstens 75.000 toeschouwers waren en dat bij deze barbaarsheden „de vrijwel volkomen afwezigheid van elk protest bij de plaatselijke élites” wordt geconstateerd, dat kan men enigszins de attitude der blanke... slachtoffers benaderen. En vermeldde de kranten niet nog dezer dagen dat een negerjongen bij een bushalte door blanke knapen met een hamer de hersens werden ingeslagen?

Een bekend Amerikaans historicus heeft geschreven dat het negerprobleem nog wel een eeuw zal bestaan, de N.A.A.C.P. hoopt „dat in 1963 een eind gekomen zal zijn aan alle scheiding en achteruitzetting” in de Verenigde Staten, waarmee naar wij aannemen alleen formeel-juridische, wettelijke scheiding en achteruitzetting wordt bedoeld. „Het is niet de taak der geschiedenis de toekomst te voorspellen,” zegt dr. Schulte Nordholt. „Maar terugziend op de lange weg door de eeuwen, op de zware en tragische geschiedenis der mensen die met een zwarte huid geboren zijn, neemt zij toch een vooruitgang waar. „En hij geeft het slotwoord aan de negerdichteres Margaret Walker, die in een gedicht „Voor mijn Volk” „groots, donker en warm en levend het hele verhaal, waarover dit boek ging” samenvat; zij tekent scherp alle ellende en alle vernedering, maar besluit met een oproep tot beëindiging van de verwarring, de schijnheiligheid en het misverstand, tot vorming van een wereld, die alle volkeren, alle gelaatskleuren, alle adams en eva's en hun eindeloze geslachten zal omvatten. „Laat een andere wereld geboren worden.” „Een nieuwe en moedige generatie opstaan.” „Laat strijdzangen geschreven worden en de slavenzangen verdwijnen. Laat een ras van mensen nu verrijzen en de leiding nemen.”

J. B. MEIJER

Zorgen van een kerk

Het maandblad „Zuid-Afrika” (van febr. 1957) vertelt, dat het Zuidafrikaanse blad „Die Kerkbode” zich onbehagelijk voelt over de huidige kerkelijke situatie in de Zuidafrikaanse Unie. Zuid-Afrika is een kerkelijk land, maar de Afrikaans-Hollandse kerken en de nationalistische politiek zijn nauw verbonden geraakt. „Het nationalisme vraagt de vrijbrief van de Kerk en wil kerkelijke steun ontvangen voor zijn bedoelingen. De Kerk weet dat zij haar volgers vooral onder de nationale (Zuid)afrikaners telt en loopt gevaar zich te schikken of bij verzet haar gehoor te verliezen.” „De Kerk wil haar zelfstandigheid bewaren, maar voelt dat de wereld, waar zij wortelt, macht over haar krijgt.” „Kerk en Staat, kerk en wereld zijn onafscheidelijk geworden en als de macht van buitenkerkelijke invloeden of bedoelingen toeneemt, dreigt de Kerk te worden meegezogen.” En het blad

gaat zo ver te schrijven, dat „nu de samenleving bevrijde waar de ontkerkelijking, na een tijdperk van traditioneel Christendom, zover is voortgeschreden dat de Kerk weer in vrijheid getuigen kon, zonder aanzien des persoons”...

Dat deze ontkerkelijking in de grote stad Johannesburg inmiddels reeds voortdurend toeneemt, blijkt uit de mededeling in hetzelfde nummer van „Zuid-Afrika” over Johannesburg, welke stad 51 kerkgebouwen telt, drie Afrikaans-hollandse kerken. Van de 124.221 volwassen inwoners, die als Zuid-Afrikaners kunnen worden beschouwd, zijn 39.000 lidmaten van deze kerken. Van deze zijn er 11.000 dezelfde kerk-gangers; 17.000 weinig ter kerke en 11.000 nooit. – De bevrijde toestand van voortgeschreden ontkerkelijking begint dus in Johannesburg al in het licht te komen.

J. B. M.

Lezingen voor de Vara

5 mei: dr. J. P. van Praag: *Onruststokers met een gerust geweten*.

12 mei: dr. V. W. D. Schenk: *„De soldateske vrouw”*.

Nieuws van oude bekenden

De dichteres *Ida G. M. Gerhardt*, in klassieke kringen vooral bekend door haar Lucretius- en Vergiliusvertalingen, publiceerde twee nieuwe bundels: „*De Argelozen*” en „*Het levend monogram*”, beide uitgegeven door *Van Gorcum en Comp. N.V., Assen*.

Hiervan is eigenlijk slechts de tweede bundel „*Het levend monogram*” belangrijk. „*De Argelozen*”, een bundeltje, dat zoals de schrijfster zelf zegt, aanvankelijk slechts voor de kring der vrienden bestemd was, bevat een vrij groot aantal verzen die uit vroeger verschenen bundels zijn overgenomen. De andere gedichten zijn in 't oeuvre van Ida Gerhardt toch niet van wezenlijk belang. En van „*Het levend monogram*” moet men dit nu juist zeer zeker constateren: dit is een bundel die tegelijkertijd sleutel en kristallisatie is van Ida Gerhardt's poëzie.

Deel I heeft de titel „*In memoriam Matris*”; hierin zijn een aantal gedichten ondergebracht waarin met strikte eerlijkheid en zonder enig zelf-ontzien jeugdherinneringen, die vooral jeugd-pijn zijn werden losgeschreven uit 't nu al „grijze” hart.

AAN ALLEN

*Ik heb dit donkere boek geschreven,
Want God heeft het mij opgelegd.
Geen uur ben ik alleen gebleven,
Dat het mij niet werd aangezegd.
Ik – vriend van stilte, dier en plant –
Schreef naar Zijn wil, met grijze haren,
De gruwelen van mijn kinderjaren
Op deze doortocht naar Zijn land.*

Even penetrant is het tweede gedicht:

DE GESTORVENE

*Hier rust, met stof gevuld den mond,
Zij, die mij heeft gedragen;
Zij, die mij naar het leven stond
In al mijn levensdagen.
En nu haar lichaam moet vergaan,
Nu is zij in mij opgestaan
– Ik kan haar niet verslaan. –*

Ook in deel II, *Daemonen*, blijft deze poëzie dezelfde: hard, bondig, eerlijk en daardoor zeer aangrijpend. Ook hier een afrekening met de dingen uit de jeugd, zoals:

WEERZIEN OP ZOLDER

*Welterusten, Vader Beer!
Het kind is hier vandaan.
Van al zijn spelen
En al zijn streken
Is haast je haar vergaan,
Je lijf kaal tot op de naden.
Het gaat op donkere paden*

ERASMUS-HUIS GEOPEND

(Slot van pag. 1)

vlucht voor de niet-godsdiensstige mens, is het H.V. Zeer aarzelend, schoorvoetend jong en beginnend is het nog steeds maar toch niet zonder gerechtvaardigde trots op het vele dat bereikt is in 10 jaar zwoegen en arbeiden zijn wij in dit huis bijeen.

Ontstellend veel eenzaamheid is er in de wereld, niet de intellectuele eenzaamheid van de diepzinnige essays, maar gewone menselijke eenzaamheid, wurgend voor allen die zo graag verbonden zouden willen zijn met anderen; opgenomen in een zinvol geheel. Ook dat is een taak van het H.V. om de beginselen, de waarheden, de abstracties in gewone menselijke taal

Kroniek der poëzie

door

Leni de Zwart

*Die jij en ik niet weten
– Om wat er met zijn liefde is gedaan.
Met ogen die niet meer bestaan,
Beer, zie mij niet zo aan.*

De gedichten van deel II, *Hoefprent van Pegasus*, vormen een rustiger intermezzo, met hier en daar een noot van berusting, waarna de bundel sluit met deel IV, *Het levend monogram*: dit „monogram” is de iris, het oude symbool voor Christus, ontstaan uit de Griekse beginletters van de volledige Christus-formule.

Dit deel wil een synthese vormen van het voorafgaande – de ervaringen nu samengesmolten tot een zeer persoonlijke Christus-belevens – en vormt als zodanig het hoogtepunt van deze, van Ida Gerhardt's werk, zeer belangrijke cyclus.

Ook van *Willem Brandt* verschenen twee bundels, uitgegeven door *C. P. J. van der Peet, Amsterdam 1955 en 1956*. Willem Brandt is het pseudoniem van de journalist Klooster die ruim twintig jaren in Indonesië woonde. Reeds uit de titels van zijn bundels, respectievelijk „*Reizend achter het heimwee*” en „*Tussen steen en bamboe*” geheten, blijkt het karakter van zijn poëzie: nostalgie naar twee kanten; in Indië het terugverlangen naar Holland, in Holland het uitzien naar Indië.

Altijd op reis, nergens geheel thuis. Vooral Nederlanders, die een stuk van hun leven in Indonesië doorbrachten, zullen in beide bundels door allerlei herinneringen, die ook hún herinneringen zijn, getroffen worden:

HET VERLEDEN

*Het oosten heeft een kort geheugen
De witte mieren en het vocht
Vernietigen de overtocht
van toen naar nu, van schijn tot leugen.*

*Er is geen voetstap die beschrijft,
Geen mens laat in de tropen sporen
Hij sterft om nooit meer van te horen;
Geen daad die rest, geen naam die blijft,*

*Een enkel monument van steen
Bleef slechts toevallig voor ons achter,
De grijze halfvergane wachter
Uit vage dagen van voorheen.*

door te geven en anderen een zin in het leven te leren zien.

Het Erasmus-huis is een opdracht, om niet te verflauwen en voor de hoge idealen van het humanisme te blijven werken. Een brandpunt van humanistisch leven, een ontmoetings-punt met andersdenkenden, dat zal het Erasmushuis moeten en kunnen worden.

Met zijn woorden had de algem. voorzitter deze plichtigheid met feestelijk karakter tot een gebeurtenis in het leven van het Verbond gemaakt.

Het zou wel te wensen zijn dat het huis snel grotere bekendheid zou krijgen dan nu, want de musici, die de plichtigheid zouden opluisteren hebben het huis niet kunnen vinden ...

B.

*Wie weet is dit misschien wel goed:
Vergeeten en vergeten wezen.
Wie hier in het verleden lezen
Dragen een angel in het bloed.*

Navranter herinneringen ook: Klooster zat drie jaren in een Japans concentratiekamp, waar vele verzen van spreken:

80 CM

*Hier leven wij op 80 centimeter,
Daar moet men eten, slapen, verzen*

schrijven –.

*Misschien is 't volgend stadium toch beter:
Op 50 centimeter te verstijven
En uitgedragen, in een kist verscholen,
En diep betreurd, glimlachend achterblijven
Met heel de aarde om in rond te dolen
En als een wolk de hemel in te drijven.*

*Wolken, en vogels die sonaten spelen. –
Zonder bagage, schildwachten, spionnen,
Een korzlig oliepitje, schaduwbeelden –
Maar duizend manen en tienduizend zonnen.*

Van *Louis Paul Boon* verscheen: „*De kleine Eva uit de Kromme Bijlstraat*” (*Amsterdam, N.V. De Arbeiderspers, 1956*), een verhalend gedicht. Het onderwerp is schokkend: De moord op een klein meisje door een psychopaat. Het vertelt van de ontdekking van de misdaad, en beschrijft de omgeving, het onderzoek, het getuigenverhoor en de uitspraak. In bijzonder beeldende woorden wordt het leven van de armsten en ongelukkigsten uit de Kromme Bijlstraat beschreven, zodat men geboeid, de keel toegeknepen deze kleine tragedie in uiterst vrije verzen uitleest – en na lezing het gevoel heeft een film gezien te hebben; géén opwekkende film; men zou een vergelijking kunnen trekken met het Italiaanse realisme, waarin alle ellende toch vaak de humor en menselijkheid niet verloren gaat. Ook hier namelijk treffen telkens glimpjes menselijkheid en humor tussen de overigens vaak glasharde observering van de verwordenheid. Gemakkelijke lectuur is het echter niet; niet gemakkelijk te lézen, maar ook niet gemakkelijk te verwerken.

Tenslotte een warme aanbeveling van de bundel „*Erts*”, een bloemlezing uit de poëzie van heden, samengesteld en ingeleid door *Bert Voeten* (uitgave *A. J. G. Strengholt's Uitgeversmaatschappij N.V., Amsterdam 1955*).

Deze uitgave is mede samengesteld ten behoeve van het literatuuronderricht op de middelbare scholen. Een hele „verse” bundel, daar men een overzicht krijgt van de poëzie die sedert januari 1954 verspreid en in boekvorm is verschenen. Vooral ook de letterkundige tijdschriften leverden het materiaal. Over keuze van gedichten kan men lange beschouwingen houden – veel nut heeft dit niet. Bert Voeten koos nu eenmaal deze en geen andere, waar men zich bij neer heeft te leggen. Te prijzen valt de opzet om, door rangschikking naar geboortejaar, frappante verschillen in het werk van generatie-genoten te laten zien.

Een mooie bundel, voorzien van een uiterst bruikbare bio- en bibliografische index.

Internationale School voor Wijsbegeerte

Op zaterdag 18 en zondag 19 mei wordt in de Internationale School voor Wijsbegeerte een cursus gehouden over de betekenis van de diepte-psychologische benadering der menselijke problematiek.

Sprekers zijn dr. A. Poslavsky, psychiater te Utrecht, dr. P. J. van der Leeuw, psychiater te Amsterdam en dr. J. Linschoten, psycholoog te Utrecht. Dr. C. J. Schuurman treedt als discussieleider op.

Huwelijk, gezin en jeugd in de Sowjet-Unie

Het is bekend, dat de revolutionaire opvattingen, die ten aanzien van huwelijk en gezin in de eerste jaren van het Sowjetbewind door velen werden verkondigd, reeds lang verlaten zijn. Ook Lenin had zich reeds verzet tegen al te libertijnse opvattingen over de liefde. Zo verklaarde hij in een gesprek met Clara Zetkin: „Natuurlijk hebt u reeds gehoord van de fameuze theorie, als zou in de communistische samenleving de bevrediging van de sexuele drift even eenvoudig zijn als het drinken van een glas water, en even weinig consequenties met zich brengen. Deze theorie van het glas water heeft onze jeugd het hoofd op hol gebracht en vele jongens en meisjes heeft zij te gronde gericht... Zeker, dorst vraagt om bevrediging. Maar welk normaal mens gaat onder normale omstandigheden in het straatvuil liggen om uit een glas te drinken? Of drinkt uit een glas, waarvan de rand vettig is van de vele lippen, die er voor hem uit gedronken hebben? Maar belangrijker nog dan dit alles is de sociale kant van het probleem. Het drinken van een glas water is inderdaad een individuele aangelegenheid. Bij liefde is er steeds sprake van twee mensen en een derde leven, een nieuw leven dat ontstaat. Door dat feit heeft de samenleving belang bij de geslachtelijke liefde en het recht, verplichtingen op te leggen.”

In een hoofdartikel in de „Prawda” van 31 augustus 1935 trok men van leer tegen het „Sannisme”, zo genoemd naar Sanin, een held uit een roman van de vorige eeuw, waarin de vrije liefde werd verdedigd. Het grote gezin werd weer als ideaal gezien en de „Prawda” (26 juni 1935) schreef zelfs: „Het recht op echtscheiding betekent niet het recht op liederlijkheid. Het kinderloze gezin heeft geen bestaansrecht.” De verwerkelijking van de Vijfjarenplannen, die een snelle industrialisatie beoogden en de uitbreiding van het militaire apparaat deed de vraag naar arbeidskrachten voortdurend toenemen, zodat ook uit economische overwegingen de vorming van grote gezinnen wenselijk was.

Abortus, in 1920 wettelijk erkend, werd in 1936 weer strafbaar gesteld, overigens niet zonder reden: Zo bleken in Moskou in 1935 70.000 geboorten, maar niet minder dan 135.000 abortusgevallen geregistreerd te zijn. Gezinspremies bevorderden de vorming van grote gezinnen. De nieuwe gezinspolitiek deed het geboortecijfer stijgen, zoals blijkt uit de volgende geboortecijfers per duizend inwoners: 28,6 in 1935, 32,3 in 1936 en 38,6 in 1937.

Ingevolge een wet van 8 juli 1944 ontvingen de ouders bij de geboorte van een derde kind 1300 roebels en maandelijks 80 roebels en bij het elfde kind zelfs 5000 roebels en maandelijks 300 roebels. De moeders van grote gezinnen kregen medailles en moeders van tien of meer kinderen bovendien de titel „heldin-moeder”. Doch ook de ongehuwde moeder bleef verzekerd van financiële steun van staatswege: 100 roebels per maand voor één kind; 200 roebels voor drie of meer kinderen. Vrijgezellen en ouders zonder of met slechts één of twee kinderen werd een extra belasting opgelegd.

In deze wet poogde men bovendien de mogelijkheden van echtscheiding te beperken. Een aanvraag voor echtscheiding diende eerst in een plaatselijk dagblad gepubliceerd te worden, daarna werden door de rechtbank pogingen tot ver-

zoening gedaan, waarna men zich nog aan juridische formaliteiten moest onderwerpen, die zulke hoge kosten vereisten, dat slechts zij, die een hoog inkomen hadden, zich een echtscheiding konden veroorloven (Verschillende gegevens hierover zijn te vinden in de artikelen 23 t/m 27 van de gezinswet van 8 juli 1944).

In het tijdschrift „Woprosy Filosofii” (Problemen van de Filosofie) (maart 1955) kon men lezen, dat de Russische regering grote waarde hecht aan „de bestendiging van het gezin en het gezag van de vrouw en moeder”. De „vrije liefde” wordt streng veroordeeld. Ondanks het decreet van 8 juli 1944, dat ernstige belemmeringen aan echtscheiding in de weg legde, blijkt het aantal echtscheidingen niet gering te zijn.

Het mislukken van een groot aantal huwelijken wordt in het artikel verklaard uit het feit, dat er tegenstellingen tussen de huwelijkspartners bestaan door maatschappelijke oorzaken; b.v. de man behoort tot de „intelligentsia” en heeft een maatschappelijke status, waaraan zijn vrouw, afkomstig uit een „lagere” klasse, zich niet kan aanpassen; een ander voorbeeld is het geval van de man, voor wie het huwelijk (met een vrouw uit een beter gesitueerd milieu) een middel was om zijn maatschappelijke positie te verbeteren; heeft hij een bepaalde carrière eenmaal bereikt, dan volgt een echtscheiding. Ook alcoholisme vormt een belangrijke oorzaak van echtscheidingen. Andere oorzaken zijn de woningnood, het ontbreken van kinderen en de trek naar de steden.

Ook in de Sowjet-Unie heeft men te kampen met bepaalde maatschappelijke ontwortelingsverschijnselen: Het probleem van de „verwilderde” jeugd houdt daar de pedagogen en jeugdleiders evenzeer bezig als in het Westen. In verschillende publikaties wijt men dergelijke verschijnselen allereerst aan tekortkomingen van de pedagogiek en de kinderpsychologie en tevens aan gebreken in de „ideologische vorming”.

Minister Kairow moest in 1955 openlijk toegeven: „De middelmatigheid van het onderwijs, de zwakke persoonlijkheidsvorming in de school, de afwezigheid van noodzakelijke contacten met de sociale organisaties (Komsomols en Pioniers), het ontbreken van een onmisbaar contact tussen school, familie en maatschappij, dit alles is de oorzaak van de losbandigheid der leerlingen. Zij gedragen zich thuis onbehoorlijk, zij molesteren hun leermeesters, zij oefenen een dictatuur uit op straat, hebben geen respect voor de ouderdom en komen onder invloed van extremisten en moreel bedorven lieden.”

Sindsdien is er blijkbaar weinig veranderd. Ook in de Sowjet-Unie laten de „nozems” door hun luidruchtig optreden van hun aanwezigheid blijken. In studentenkringen heerst een stemming van ontevredenheid en verzet. Herhaaldelijk zijn de laatste tijd deze verschijnselen van de zijde van de regeringen in de partij gesignaleerd en gekritiseerd. De Hongaarse Communistische filosoof Georg Lukacs (tijdens de revolutiedagen verdwenen) moest op 14 juni 1956 openlijk toegeven, dat de jeugd alle achting en geestdrift voor het communisme verloren had. Het autoriteitsgeloof in het Stalinisme is definitief vernietigd en hiermede is een geestelijk vacuüm ontstaan, dat niet meer kan worden opgevuld, noch door het gezin (dat immers in de communistische staat aanzienlijk aan betekenis

heeft ingeboet) noch door de quasi-wetenschappelijke leer van het Leninisme (de leus „terug tot Lenin” vertegenwoordigt voor de jeugd geen enkele positieve waarde), noch door enig ander autoriteitsgeloof.

Het antwoord van de autoriteiten op al deze problemen, op de onrust onder de jeugd en de studerenden, bestaat uit „arbeidstherapie” (het is wel duidelijk, wat hiermede in een totalitaire staat bedoeld is), het oprichten van opleidingscholen en internaten, en zelfs deportaties. Deze deportaties worden dan officieel aangeduid als „het zenden van vrijwilligers, die pionierswerk willen verrichten in de onontwikkelde gebieden in Siberië en Centraal-Azië”.

Wanneer men weet, dat hier veelal kinderen van de schoolleeftijd voor dit „vrijwilligerswerk” in aanmerking komen, begrijpt men ook wat hierbij gedacht moet worden bij het woord „vrijwillig”. De totalitaire remedie is hier wel erger dan de kwaal, waarbij wij humanisten ons bovendien nog afvragen of de oorzaak van de kwaal (de „ziekelijke verschijnselen” zoals Chroesjtsjev ze noemde) niet allereerst gezocht moet worden in het tekort aan vrijheid, de onmogelijkheid zich-zelf te zijn en óók het ontbreken van geestelijke waarden en idealen, waarvoor het waard is te leven. Het is een Rus geweest n.l. de wijsgeer Nikolai Berdjajew die eens heeft opgemerkt: „De staat heeft tot plicht de vrije ontwikkeling van een autonoom leven te waarborgen” (Slavernij en Vrijheid).

Het gist in de Sowjet-Unie. Wij weten niet hoe dit gistsingsproces zal verlopen. Misschien is een heroriëntering in Rusland mogelijk, waarbij de verhouding van individu en gezin ten opzichte van de staat ingrijpend gewijzigd zal kunnen worden. Dit zal evenwel niet op korte termijn gerealiseerd kunnen worden. Wij hopen, dat Berdjajew gelijk had, óók ten aanzien van de Sowjet-Unie, toen hij schreef: „Wij staan aan de vooravond van radicale, revolutionaire, personalistische waardeveranderingen in de wereld, en alleen dan zullen diepgaande sociale veranderingen mogelijk zijn.”

P. KRUG

Socrates houdt zomerschool van 5-10 augustus

BOS EN HEI vormen de prachtige omgeving van het gebouw bij Amersfoort waar dit jaar de zomerschool gehouden wordt over „Humanistische vormgeving aan het leven”. Tezamen bespreken wij ethiek en verantwoordelijkheid op 't gebied van Liefde en huwelijk, Werk, Vrije tijd en Samenleving, na inleidingen van Dr. A. L. Constandse, Ir. E. Hijmans, e.a. Speciaal ook de mening van jongeren wordt gehoord, o.a. door co-referaten van van Drs. H. Derksen, Dr. E. Nordlohne en W. A. van Opijnen.

En dan blijft er tijd in deze vijf dagen durende vakantie voor wandelen, muziek en kout.

De deelneming aan de zomerschool staat voor iedereen open; kosten f 48.50 met volledig pension (inclusief bediening) van maandagmiddag 5 aug. tot zaterdagmiddag 10 aug., en f 9.- zonder pension.

Inlichtingen of aanmeldingen: Secretariaat Humanistische Stichting Socrates, Oudegracht 152, Utrecht.

CONFRONTATIE MET DE RENAISSANCE

„We zijn er,” zeggen we. De trein rijdt een vriendelijk station binnen, ruim en modern, met een kolossale pot bloemen in volle bloei als een levend symbool op het eindperron. Dit is het dus.

We zorgen voor logies en geven onze koffers af. Dan wandelen we, slaperig nog en wat stof-

zegt en tenslotte overspannen. De maatschappij kraakte in haar voegen, de Middeleeuwen begonnen te sterven, een nieuwe tijd brak aan. Enkelingen, in opstand tegen hun gebondenheid in de natuur, overwonnen en schiepen een nieuwe ruimte. Het perspectief was geboren, het niet meer geheel deel zijn van het omringende zoals dit is, maar

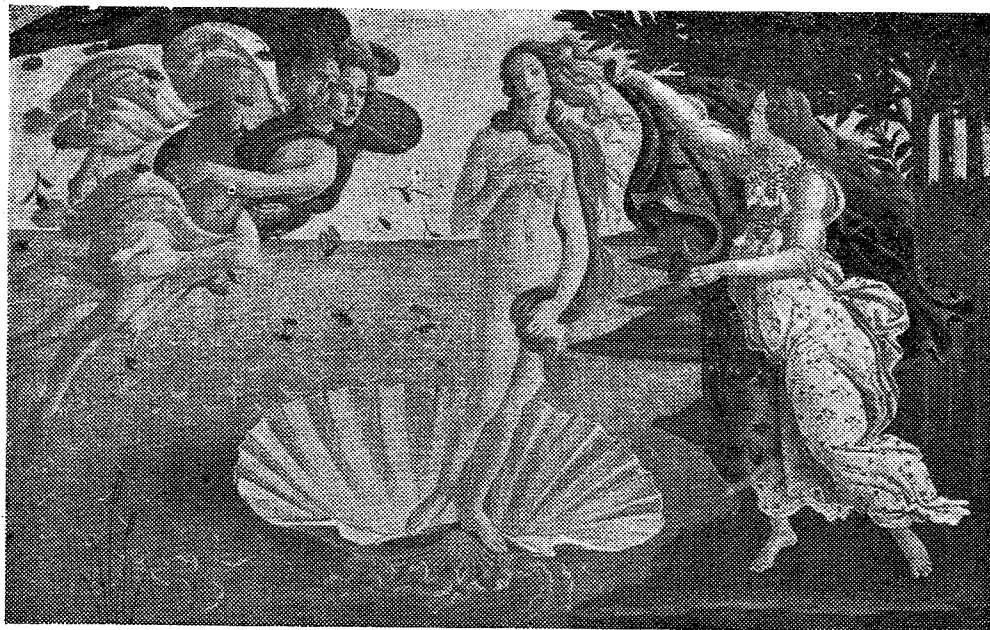

fig van de reis, als vreemde insecten uit een andere, latere wereld, de luister van Florence binnen.

We ontmoeten haar als een bekende uit vele boeken, als een vertrouwd, maar nooit gezien begrip, dat nu eindelijk zelf voor ons staat, in levende lijve.

Het is vijf uur. Door de straten wandelt, praat, flaneert en leeft een fleurige menigte. Luidspreekers schallen, er zijn verkiezingen op komst en de toekomst wordt in de straten geboren, op de pleinen, waar in groepen de mannen hevig gesticulerend hun aandeel geven aan de publieke opinie, en de vrouwen, op hoge, spitse hakjes, wiegend als bloeiende azalea's, het hunne. Want hoe hard er ook gewerkt moet worden, winnen zal de toekomst, dat is leven, bloei.

Midden in de stad staat de dom, de grootste bloem, van wit en gekleurd marmer, stralend. Met een enorme durf werd de grote koepel opge-

ergens een punt hebben daar buiten, van waaruit de dingen gezien worden zoals ze zijn vanuit dát punt. De vrije geest was ontwaakt. Nergens heb ik dit stralender uitgebeeld gezien dan op een schilderij van Botticelli, dat in het museum van de Uffizi hangt: de geboorte van Venus, het volmaakt schone, symbool van deze overwinning. Niet uit een aardse moeder en als haar evenbeeld, maar uit een schelp van de zee wordt zij geboren, in kabbelend water. Daar staat zij, vrij van de natuurlijke keten van moederschap en dood, onaantastbaar, een godin! Winden blazen haar geest in, gewaden en bloemen worden door een jong meisje aangedragen.

Het is de geest van de Renaissance, die tot bloei kwam in de grote, beschermde paleizen, strenge bolwerken tegen het gemor van het grauw.

Dat was van het nieuwe voorrecht verstoken, het kon de lusten van de geest niet delen en kreeg alleen de angst, angst voor verlies van de oude wereldorde, waarin alles tenminste zijn vaste plaats had, ook de aarde, zodat je wist waar je aan toe was en niet zelf hoefde te kiezen en te beslissen, nodeloos alleen. Er vielen slachtoffers in het gevecht tussen oud en nieuw. Op het plein van de Signoria, voor het Palazzo Vecchio, laaide de brandstapel op!

Ook de groten hebben deze tragische keerzijde van de Renaissance ervaren: het pendant van de Venus vinden wij in de Santa Maria del Carmine, een kerk aan de overzijde van de rivier. De brand die het oorspronkelijke gebouw verwoestte, heeft de kapel gespaard die vooral door Masaccio bekendheid kreeg. Daar zien wij zijn Adam en Eva, verjaagd uit het paradijs. Adam heeft het hoofd in de arm gebogen, hij vlucht, blindelings. Maar op het gezicht van Eva lezen wij alle wanhoop van het gebeuren. Hier wordt Eva de eeuwige

moeder. Niet de ontwakende jonge vrouw, die in vreugde een nieuw leven baart, maar de tot moeder *gedoemde*, die nooit Venus kan worden, omdat de vluchtende, uit het paradijs verjaagde mens in zijn angst tot haar wil weerkeren om het vreselijke ongedaan te maken. Het is een modern gelaat dat uit de beschadigde resten van het fresco zijn kwellingen aan ons overbrengt.

De Renaissance, glorie van de derde dimensie, moest uitlopen op dit drama van onze tijd: het perspectief is zo ruim geworden dat de draad tussen waarnemend ik en waargenomen wereld gebroken is. De moderne mens is vrij en alleen. Wie vlucht voor dit afgesneden zijn en terug wil, komt onherroepelijk bij het drama van Eva terecht, de schuld van alles, de voor de geboorte verantwoordelijke moeder, aan wie gevraagd wordt 't kind weer terug te nemen in haar schoot. En Eva probeert het. Ze wordt Maria, die haar kindje offert aan het kruis. De zoon, niet de vader, moet sterven. Zo is terugkeer nog even mogelijk, in de plaatsvervanger.

Overal wordt in onze tijd deze terugkeer naar de omhullende, beschermende oer-gemeenschap nog gezocht, in welke vorm dan ook. De gemeenschap die ons verlossen moet van persoonlijke verantwoordelijkheid, die de richtlijnen naar de nieuwe tijd wel voor ons zal aangeven, die uitspraken voor ons doet in de vorm van enige en algemene waarheden, die ons massa laat zijn, middeleeuws kind.

Maar er is geen terug, de Renaissance is er geweest, in enkelen, maar volledig, en hoe!

Een nieuwe tijd, die tegen alle angsten in geboren is, kan niet meer terug. Onze tijd is begonnen bij de bevoorrechte grote geesten van de Renaissance, ze is er de logische, onontkoombare consequentie van. De mens van onze tijd, ook de kleine, is individu. Hij heeft persoonlijke sociale rechten, hij heeft zelfs vrije tijd. Hij is individu en dus ook *zelf* verantwoordelijk.

Maar zodra hij verantwoordelijk is, is hij niet meer alleen. Immers, anderen zijn ook individu en ook verantwoordelijk tegenwoordig.

Zo breekt langzamerhand een nieuwe Renaissance door, die van de vierde dimensie: Anderen zien de dingen in hun perspectief, wij zien het in het onze, anders, vanuit onze plaats tegelijk.

Deze vierde dimensie komt tot uitdrukking in de beeldende kunst, waar de wereld zoals wij die gewend zijn waar te nemen, uit haar verband lijkt gerukt. Wij zien tegelijk voor- en achterkant, een mevrouw van voren en van opzij. Of wij ervaren in gedichten een andere tijdmaat dan de onze, in samenspraak met onze eigen, individuele tijd. Wij horen de vreemde dissonanten in de muziek, die ook de nieuwe consonanten zijn, wij en het andere, het niet-ik, tegelijk.

Het is het doorbrekend besef van het collectief onbewuste, dat ervaren wordt telkens als wij door het individuele van een ervaring heen zijn, wanneer wij onszelf-alleen, goed en slecht, doodsbenauwd en moedig, volledig hebben doorstaan.

Zonder gevaar is het werkelijk niet. Nog murt de massa, die wel mag, maar niet durft te delen het nieuwe voorrecht, ja, die het nog niet kan. Wij zijn tegelijk individu en massa.

Florence zoals het is, het levende, is een geweldige uitdaging aan deze tijd, die de voorboden van het nieuwe in zich draagt:

Eva en Venus, face en profiel van één vrouw!

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bongers.

Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam, Telefoon: 80641.

Administratie, abonnementen en advertenties: Oudegracht 152, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro 304960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht.

Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1,— per regel. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,50 p. jaar, voor niet-leden f 6,—. Buitenland f 6,50. Losse nummers: f 0,25.

Dame gesch., eiseres, 36 j. middelbare ontwikkeling, eigen home, zoontje 7 jaar, zoekt

serieuze kennismaking

met beschaafd heer. Brieven bureau v. d. blad onder nr. mei 1.

Te huur

in Den Haag gedurende juni 1e etage: suite m. groot balkon en kabinet, 3 slaapplaatsen, gebruik van badkamer en keuken. Brieven bureau v. d. blad onder nr. mei 2.

Alleenstaande dame zag zich gaarne geplaatst

in de huishouding,

liefst bij heer alleen. Hoog salaris geen vereiste. Brieven bureau v. d. blad onder nr. mei 3.

Vrije gemeub. huizen, landh., villa's, flats of bungalows gevraagd in geheel Nederland, tijdelijk voor verlofgangers van families, die zelf v. langer dan 2 mnd. afwezig zijn (vergoeding f 300-600 p. m.).

Br. aan Intern. Verlofgangers-Instituut

„PE-KA-RAB”

(dir. D. Stoffels)

Frans Halslaan 80, Hilversum, tel. K 2950-6940. Aanvragen uit alle werelddelen.

VREDESACTIE

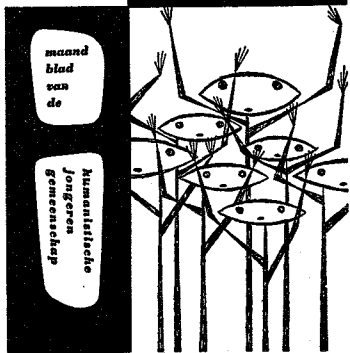
Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN

Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam

Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5.— per jaar

LIBERTYN

wat leeft er onder de jongeren?

maandblad h.j.g.

redactie secr.: johan hardick, delistraat 5, enschede

administratie: mr. p. n. arntzeniusweg 16, amsterdam-o.

abbonement f 2.— per jaar

postgiro 584802 t.n.v. penningm. h.j.g. te hardinxveld-giessendam.

Het Nederlands Gesprek Centrum heeft een nieuwe publicatie het licht doen zien, getiteld:

Wezen en grondslagen van het Recht

PRIJS f 1,50

Bestellingen te richten aan:
Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht
Postgiro: 304960, Telefoon 030-10163

Vraagt ook een overzicht van andere belangrijke uitgaven van het Gesprek Centrum

REKENSCHAP

Driemaandelijks tijdschrift voor wetenschap en cultuur, onder redactie van Prof. Dr. H. Freudenthal, Prof. Mr. Dr. H. R. Hoetink, F. P. Huygens, Dr. B. W. Schaper, Prof. Dr. G. Stuiveling en Prof. Dr. L. G. van der Wal.

Abonnementsprijs f 7,50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Gratis proefnummers aan te vragen bij het Secretariaat, Oudegracht 152, Utrecht.

Uitgave van de Humanistische Stichting Socrates.

Indien U zich in de rijen der humanisten heeft geschaard en bovendien lid is van de P.v.d.A.

sluit U dan aan bij de
**HUMANISTISCHE
WERKGEMEENSCHAP**
in de Partij van de Arbeid!

Vraagt U eens een proefnummer van ons maandblad „VERNIEUWING”

Het secretariaat der H.W.G.,
Haagweg 210, Leiden,
verstrekt U gaarne inlichtingen

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel:

„Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Secretaris W. DE HAAS,
Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W.

CREMATIE

*Heeft U reeds een
codicil geschreven?
Wacht niet tot het
te laat is.*

*Op verzoek worden
codicil-formulieren
gaarne toegezonden.*

**VERENIGING
VOOR FACULTATIEVE
LIJKVERBRANDING**

Riouwstraat 186, 's-Gravenhage
Telefoon K 1700-554797

Adverteer in „Mens en Wereld”

Tarieven op aanvraag — Kleine advertenties: f 1.— per regel
Administratie Humanistisch Verbond — Oudegracht 152, Utrecht — Tel. 030-10163